

A PHILOSOPHÁLÁS AKADÁLYAI.

— Első közlemény. —

1. A philosophia történetének adataiból tudjuk, hogy a saját tisztaságában vett philosophálást épen nem környezték mindig olyféle viszonyok, sem, azok határain belül, nem hatottak mindig rá olynemű indokok, melyek a tudomány valódi fölvirágzásának és óhajtott befolyásának szükségképeni föltételei. Viszonyai, az élet hullámzó érdekei miatt, már így, már amúgy alakultak; a reá ható indokok pedig legkevésbbé sem hangzottak állandóan össze a természetéből sarjadzó követelésekkel. Innen az a majd derült, majd borult napok változkodása, mely a philosophia, meg az azt érvényre juttatni akaró philosophusok fölött elvonult. Azt, hogy ezen elvonulás a philosophia, meg a philosophusok fölött csakugyan megtörtént, az ó-kor emlegeti, a középkor bizonyítja, az újkor igazolja.

Hajdanában a görög nép volt az, melynél a philosophálás legmélyebb gyökeret vert és leginkább meghonosodott. Akármelyik ágát vegyük a philosophiának, mutathatunk egyénekre kik azt, kisebb vagy nagyobb mértékben bár, de mindig a leg-összintébb buzgósággal művelték. Buzgóságuk bámulást gerjesztett. Az alapfal, melyet létrehoztak, még most is fennáll, és, mivel annak létre-hozásakor nem az önkénykedés csapongásait, hanem az alaposan átérzett dolgok természetét tartották szem előtt, fennálland ezentúl is.

Csalatkoznék mindamellett, a ki, ezek hallása után, azt gondolná, hogy az a buzgón, az a világos öntudattal kezdett és folytatott működés ment is volt az olyféle mostohaságoktól, minőket az izgágálkodó félreértés, az áskálódó irigykedés, meg az a lidérces önzésből származott gyűlölködés szokott előidézni. Isme-

retes a sors, mely Pythagorast, Anaxagorast, Sokratest és Aristotelest érte. Sorsuk a philosophiával való tüzetes foglalkozásnak, azután meg a népben ez által fölizgatott indulatoskodásnak tulajdonítható. Még a »philosophia« szó sem volt mindenkinek ínyére; annál kevesebbé lehetett az a tartalom, mely a philosophusok tudását a néptömegéétől megkülönböztette. A meghasonlás két, egymástól nagyon eltérő irányban tört ki. Egyfelől a pártolók, másfelől az üldözők mozgadoztak.

A középkor világa sem folyt le nyugalmasabban, pedig ez a kor a hit szervezkedésének és diadalának kora gyanánt emelkedett ki. De, a mi megjegyzendő, korántsem egyedül a hit mozgásáé gyanánt. Minden mozgás, mely e koron keresztül, az ismeretek országában előfordult, a theologia és a philosophia között volt megosztva. Azt, hogy ez így legyen, a viszonyok tették szükségessé. Egyik tudomány sem hathatott a másik nélkül. Nyílt dologgá lőn, hogy az óhajtott siker csak úgy válhatott elérhetővé, ha az ügyében tényezkedők egymást kölcsönösen kiegészítették. A theologus is, a philosophus is érezte, hogy valaminek hiával van, és hogy ez a valami okvetetlenül megszerzendő, ha célhoz akar jutni. Mozgott tehát mind a kettő, de ezt a theologia inkább a hívésnek, a philosophia inkább a tudásnak érdekében hajtotta végre. A theologia a kinyilatkoztatás útján nyert igazságokkal, mint kétség alá nem is eshető tartalommal, a philosophia a görögöktől átvett formával lépett föl követelőleg. Sem az egyik, sem a másik nem találta magát feljogosítottnak arra: hogy a maga követeléséről végképen lemondjon. A vitázkodás hosszabb időbe került. Ámde mivel a közelebből érdekelt felek a tartalmat isteninek, a formát csupán emberinek tartották: azon nézet vált időszerűleg szükségessé, hogy a tudás a hívésnek meghódoljon. Philosophia est antithesis theologiae.

L c
Hibáslandó mégis azok felfogása, kik szerint a meghódolás azon egy a teljes megigázottsággal. Nincs úgy. A theologia, mint tudomány, sem a szükségelt szervezkedés, sem a követelt hatályoskodás tekintetéből nem lehetett el a tudománybeli forma nélkül. Ugyde mivel ez a kölcsönzött forma csupán külsőleg lőn a már meglevő és, isteni forrásánál fogva változhatatlannak hitt tartalomhoz csatolva: lehetetlennek mutatkozott, hogy a pártokra szakadt középkor, saját álláspontjának ereje által, vergőd-

hessék ki a számtalanszor megújult küzdés bonyodalmai közül. Az a szolgálat, melylyel a philosophia a theológiának, mint szervezkedő tudománynak, ügyét előmozdította, a theológiára nézve lényeges, következőleg nélkülözhetetlen volt.

Dacára ennek találkoztak mégis, kik azt felfogni nem tudták, vagy, ha felfogták, azt, annak rende szerint elfogadni és méltányolni nem akarták. Némelyek egyedül a tartalomra, mások egyedül a formára fektették azt a súlyt, melytől az egyéni meggyőződés ügyfolyamának megnyugtató fokát mérendőnek állították. Ebben rejlik az a pont, melynek tapintatos kipuhatolása és behatóbb megismerése nélkül, a középkori tudományos vitatkozások igazságos megítéléséről szó sem történhetik. Ekkor sem volt tehát a philosophia oly állapotban, mely, rá nézve, természetszerű.

Hasonlót lehet mondani az újkorról is. Ennek, miként tudjuk, már kezdődése is ellentétes volt. Egyfelől Baco, másfelől Cartesius lépett az előtérre. Ez is, amaz is alapvető; de mindegyik más irányban. Baco a mostani realismusnak, Cartesius a mostani idealismusnak vetette meg alapját. Hatott mind a kettő: mert föllépésük időszerűnek bizonyult. Ismertebb a hatás eredménye, hogysem az itt bebocsátkozóbb fejtegetést szükségelne. Az egymással ellenkező irányok egymással ellenkező eredményeket sarjadoztattak. Akármerre forduljunk a jelenségek fel fogásakor, meghasonlott állapotokba fogunk ütközni. Nálunk is?

2. Valamint más nemzeteknél, nálunk is fordultak és most is fordulnak elő viszonyok, melyeknek határain belül, az ott dúlakodó fonákságok miatt, a tisztán vett philosophiával való foglalkozás igen sok akadályba ütközik. Csupán külsők, csupán belsők, vagy mind a két irányban kártékonykodók legyenek-e az érintett akadályok, arról a naponkinti tapasztalás tehet csak bizonyosságot. Ugyanennek tanúskodása bir érvénnyel akkor is, midőn a dúlakodó fonákságok fajbeli voltát, vagy az előhozásukban részt vett szövevényeskedők szándékát akarjuk részletebben megismerni.

Hogy az ily úton szövevényeskedők szándékának a tudományok országában csak kártékony hatása lehet, az itt magától értetlik. Sohasem dúlakodik mégis kártékonyabban ez a szándék, mint akkor, midőn a tisztán vett philosophiával való foglalkozás

némi jeleit is adja már a függetlenül elhatározottságnak. Pedig ezt a valódi philosophusnak akarnia kell; mert a philosophálás öntudatosan szabad tevékenység. A csupán mellékcélok felé hajlongó önkénynek, vagy a valóságos hivatásnak természetes kifolyása legyen-e az említett elhatározottság, azzal a gáncsokodó akadályok szövetszövi nem szoktak törődni. Nekik elég, ha az a foglalkozás, mely utjokban áll, a philosophálás nevét viseli. Nekik elég, ha csak sejthető is, hogy az a függetlenség után sovárgó elhatározottság holmi reményfélet is táplál a felkarolt ügy fogatosíthatása iránt. Sőt annyira ment már több helyen az ez irányban gáncsokodók önhittsége, hogy sok még jogot is követel magának arra, hogy, a philosophusok lenézése mellett, magát a tisztán vett philosophiát is üldözhesse. Honnan épen az ész-tudomány irányában az ily esztelenség?

Nagyon időszerű, magában véve nagyon fontos és több irányban mozgatható ez a kérdés. Másutt is érzik már ennek szükségét. Tapasztalhatni, hogy alig mutatható most már föl a philosophiában oly részlet, vagy részegész, melynél a gúnyosan silányló megtámadás a romboló szándékot majnem a legfőbb fokig föl nem csigázta volna. Mi előtte a philosophiai műnyelv? Badar beszéd. Mi a philosophálás? Tévelyeket burjánzóztató szörszálhasogatás. Mi maga a philosophia? Minden valólagos, tehát minden, életre oktató tartalomtól üres agyszülemény. Lehetséges-e az ilyenek hallása után, hogy az előbbi kérdés föl ne vettessék?

De fontos az a kérdés már magában véve is. Egy tudomány sincs, mely a philosophia befolyása nélkül ellehetne. Nincs pedig azért, mert azt, a mi őket tudományokká teszi. mindegyik a philosophiának köszöni. Nincs az ok nélkül, hogy a philosophiát a tudományok tudományának nevezzük. Túl van az most már akármily kétségen, hogy a philosophia legegyszerűsbb vagyis oly tudomány, mely, lényegénél fogva, benne hatályoskodik mindenik alárendelt tudományban. Azt sem lehet többé tagadni, hogy a tudományok között egyedül a philosophia az, mely, létezése dolgában, maga képes önmagát igazolni. Képes pedig azért, mivel az általában felfogott tudomány eszméje csak az ő határai között jut olyféle alakhoz, mely bizonyosságtétel egyszersmind arról, hogy a philosophus az érintett eszmét csakugyan átértézte, átértette és átélte. Egy tudomány sincs, melynek művelője azt, ön-

mozgása körében, végre tudná hajtani. De nincs is arra kötelezve. Ebben található az ok, mely miatt a saját tudományos voltát igazolni akaró bármily tudománynak, a szükségelt segítség végett, a philosophiához kell folyamodnia.

Ámde, ha ez így van, hová lesz akkor bármelyik tudománynak valódi becse, ha a dúlakodó fonákságoknak épen a tisztán vett philosophálás, következőleg épen ama tudomány esnék áldozatúl, melynek ész-alapította becse minden más tudomány valódi becsének alapját teszi?

Az emberi társaságra is, ennek határai között az emberiség rendeltetésére nézve, nem csupán esetleges, hanem igazán lényeges azon érdek, melynek biztosabb megvalósultát az elvszerűleg foganatoskodó tudományoktól várjuk: méltán lehet tehát mindazt fontosnak, valamint több irányban mozgathatónak is állítani, a mi szükségképeni föltét arra, hogy a szóban levő megvalósítás létre jöhessen.

3. Ezek fölemlítése után tekintsünk egy kissé körül és vizsgáljuk meg, hogy ugyan mi az voltaképen, a mi most, a napjainkban előfordult viszonyok között, különösen felöltik.

Különösen panaszos és ócsárló a hang, mely most a valóság részéről felénk hangzik. Sokszor, de leginkább mégis akkor hangzik felénk is az ilynemű hang, midőn valaki az élesebben gondolkodók, vagy a hazafiasabban érzők sorából, a kor dúlakodó mostohaságainak előhozásakor, a tudományok jelen állását, meg az azok érdekében nálunk mutatkozó eljárás módjait is fölemlíti. A panasz hiányos, az ócsárlás fonák, tehát mind a kettő oly állapotról tesz bizonyosságot, mely tökéletlen voltú levén, képtelen arra, hogy kielégítsen. És így a kielégítetlenség fanyar érzete az, a mi miatt most a panasz szintűgy, mint az ócsárlás igazságosnak mutatkozik.

Igazságosnak mutatkozik a panasz. Léteznek ismereti ágak, melyeknek szabályozott felüelése és elvtudatos rendbe-hozása nélkül, hiába törekszünk a tudományosan megállapított műveltség akármelyik gyümölcse után. Ignoti nulla cupido, mondják a latin nyelvhez értők. Kinek nem jutnának itt eszébe a philosophia különbféle ágai. Mik azok most nálunk? Ultima Thule. Hányadik az most közöttünk, a ki a philosophia mindenik ágának csak nevével is kellőleg megbarátkozott volna. Elmondhatni róluk:

rari nantes in gurgite vasto. Mit látunk tehát ezen oldalról? Minden mást, csak azon érdeklődést nem, melyre a kérdéses ismeretágak, mind saját természetüknél, mind a kor kívánalmainál fogva, oly igen méltók. Pengetjük az eszmék tisztázását, sovár-gunk az ösvény után, mely minket a tarkábbnál tarkább, a zavarosnál zavarosabb politikai, paedagogiai és másnemű vélemények homályos tömkelegéből kisegítsen; de a nélkül, hogy ama bölcseségi szövétnekről is gondoskodnánk, melynek hiányában nincs biztosítható menekvés a bódító zagyvalékok közül.

De melyek is ama bölcseségi szövétnek biztosan világító alkatrészei? Bizonyára nem a hebehurgyálkodó tapintatlanság, nem a fölfogás fölszínességéről lázasan ledérkedő ötletszerűség, de amaz iránytalanság sem, mely az akarat minden igaz tartalomtól való ürességére szokott mutatni. Melyek tehát valódi az az alkatrészek? Külsőleg a dolgok természetének igazán megfelelő tapintatosság; belsőleg a dolgok lényegével igazán összhangzó belátás; összefüleg a dolgok rendeltetését, vagyis a dolgok eredeti határozottságát igazán méltányló akarat öntudatos eltökéltsége. És mi az, a minek segédelmével mindez megvalósítható lenne?

Ciceronál a többi között ezeket olvassuk: *Sapientia autem est rerum divinarum et humanarum, causarumque, quibus hae res continentur. De Offic. II. 2. . . . Omnis rerum optimarum cognitio atque in iis exercitatio . . . Ars vitae. De fin. II. 21. . .* Olvassuk továbbá ezeket: *O vitae philosophia dux! o virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum; quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? Tu urbes peperisti, tu dissipatos homines in societatem vitae convocasti, tu eos inter se primo domiciliis, deinde coniugiis, tum literarum et vocum communione junxisti, tu inventrix legum, tu magistra morum et disciplinae fuisti. Est autem unus dies bene et ex praeceptis tuis actus peccanti immortalitati anteponeendus. Quaest. Tusc. V. 2. . .* Hasonlók fordulnak elő Senecánál is a 89. levélben.

A ki az idézetekben foglaltakat átértette, a fentebbi kérdésre adható feleletet is fel fogja bennük találni.

Igazságosnak mutatkozik az ócsárlás is. Azon eljárás, melyet eddig a szigorún tudományos művelődés tekintetéből követünk, nemcsak több oldalról céliránytalan, hanem, valódi érdekeink

dolgaiban, kártékony is. Sohasem fogjuk azt elérni, hogy az a vaktában megindásított külföldieskedés, meg az a minden nemzetes alapot nélkülöző kapkodás a modernismus csalképei után, oly eredményeket hozzon létre, melyek saját életünk folyását az önmagával való meghasonlás nyűgei alól valaha föl is szabadíthassák. Némi öntetszéssel mutatunk a sok törvényre, melyeket már hoztunk, a sok szabályrendeletre, melyeket már útnak indítottunk; örülünk is olykor a hajtásnak, melyet azok a nemzeti lét törzséből előidéztek; de örömlünkben nem vesszük észre, néha meg, a mellékes czélok miatt, nem is akarjuk észrevenni, hogy annak a hajtástól várandó gyümölcsnek nemzetietlen fanyarságát, magának a hajtásnak minőségéből, már előre is ki lehet eszelni. Minket azonban most az ilyfélék hallása éppen nem gátol annak sürgetésében, hogy a külföldről nagy garolással behozott, de az édes hazának sajátzerű talajával éppen nem rokonszenvező növény minden áron meghonosíttassék. És mit nyerünk vele? A boldogabb állapottal való dicsekedhetést csakugyan nem fogja megállapítani.

Vannak, kik haladásunk biztosságának fitogtatása mellett, az irodalom pályakörére szeretnek hivatkozni. Méltán. Az ez irányban tett haladás ismert dolog. Vigyáznunk kell azonban, nehogy itt is az elkapottság törei közé bonyolódjunk. Kérdezhetni ugyanis, vajon ez a haladás mennyiségileg, minőségileg, vagy mindakettőnek számbavétele mellett veendő-e? Kérdezhetni továbbá, vajon az a haladás olynemű-e, a minőt a nemzet, saját, lényegbeli határozottságánál, vagyis természeténél fogva, a most előfejtett viszonyok között, szükségképen követel? Hogy az ezek létalapos ismerése és méltányolása nélkül nyakra-főre sürgetett haladás inkább aggódást szül, mint jót ígérve buzdító legyen, az világos. Minek igyléte mellett, ha valahol, e tárgy megítélésekor csakugyan mellőzhetetlen föltét az oly belátás, mely valamennyi oldalról áttanulmányozott elveken nyugszik. És mi fog minket az ily belátás megszerezhetésére képesekké tenni? Kétségkívül a philosophia, mint a bárhol megérvényesíthető elvek tudománya.

Mit várhasson a nemzet az irodalom jelen állapotánál való vesztegléstől, azt, a dolgozatok gombaszerű szaporaságán fölül, ama fölületesség is eléggé mutatja, melyhez való tapadozottságunk miatt, szinte borzadunk, mihelyt az ismeretek éles meg-

különböztetésének, vagy az elvalapos mélységnek fölemlítésére kerül a sor. Vannak kivételek, de itt a hencegő többség vétetik szemügyre. A kivétel oldalára eső munkát a moly eszi; ellenben a többségeit, ha napfényre jönnek, a taps özönli körül. Azt mindamellet, hogy ez az egész fogadtatás a mondva csináltak közül való legyen, magának a tapsnak csattogása is azonnal elárulja. Nincs köszönet benne. Zsibvásári zaj és más semmi. Póriás tüntetés, melynek bölcseségi forrása az alattomoskodó pajtáskodás. Nem egyéb tehát mint szándékolt vakítás a ki-mondhatatlanul nagyra-becsült közönség irányában.

A világért se merjük azonban itt azt gondolni, hogy mindaz, a mi az érintett módon történik, határozott elv nélkül szükölköd-jék. Távol legyen. A tizenkilencedik század az elvek uralkodá-sának százada. Bűn most azt gondolni, hogy fölvilágosodott nap-jainkban valami történhessék, a mi bizonyos elv zászlója alá való tartozásnak jeleivel nem dicsekedhetnék. Özönével vagyunk már mindenben és mindenütt az elvnek. Csupa elvekből áll most már azon alapfal, melyre most nálunk, bizonyos idő óta, az örökké tartó dicsőség várát építeni szokták. De miért van ez épen most így?

4. Tapasztalataink öregbültével folyvást növekedik ben-nünk az arról szóló meggyőződés is, hogy mi valaminek hiá-nyát érezzük. Mi legyen az a valami, azt, az eddig előadottak után, nem nehéz kitalálni. Vannak, kik azt már kitalálták; de az arra való nyílt rámutatást, az eléjük tóduló akadályok miatt, még most sem vélik tanácsosnak. E sorok íróját ellenkező nézet szállotta meg. Viszonyaink irányonkénti átvizsgálása után ő ar-ról szerzett magának tiszta meggyőződést: hogy azon valamire, a minek hiányát érezzük, rá kell most már mutatni.

Valljuk meg valahára őszintén, hogy munkálkodásunk irá-nyai közt egy sincs, mely, a határain belül érzett hiányok miatt, nem sínlódnék. Innen az a jobb állapot után való epekedés. Se-holsem ötlük azonban ez föl nagyobb és ingerlőbb erővel, mint az ismeretek országában. Nagy az itt lelhető hiányok száma. Különösen kiányzik innen

a) az ismeretek olynemű egésze, melynek elővilágítása mellett lehet csak a szép, az igaz és a jó, vagyis az ezeket lét-mozzanatok gyanánt magában egyesítő tökélyesség eszméjének

határai között a tudományosan biztosított tájékozottságot, eligazodottságot és az otthonosságot megszerezni. Hiányzik

b) innen az azon módszerek egészletére vonatkozó tudás, melyek elutasíthatatlan eszközökül szolgálnak arra: hogy az említett eszmék fejlődésbeli fokozódásának álláspontjait és irányait, birálkodólag haladva, átérthessük. Hiányzik továbbá

c) innen ama viszony öntudattal párosított ismerése, mely a tudományok között tényleg fenáll, mely őket bensőleg összefűzi, egyetlen tudományegészszé magasztja és azt eredményezi: hogy, ezen egészen belül, mindenik tudomány valódi értékét fölismerhessük, a fölismertet méltányolhassuk, a méltányoltat pedig, az élet változatos körülményeihez képest, az ész követelményei szerint meg is hasznosíthassuk.

De mi hát az mégis kiválólag, a mi bennünk ama kártékony hiányokat előhozta és elharapódzásukat folyvást előmozdítja? Nem egyéb bizonyára, mint a tisztán vett, a bárhol, bármikor és bármily tárgy felfogásakor minden tétovázás nélkül érvényesíthető philosophálásban való járatlanság. Jól akarunk azonban értetni. Nem az akárminő, hanem a maga tisztaságában vett, egyedül az igazságért fáradozó philosophálásról beszélünk. Ez az, a miben mi még mindig járatlanok vagyunk. Azt várjuk, hogy ez is magától cseperedjék föl.

Fonák egy gondolat. Valamint minden mást, a mi valószínűleg szellemi, úgy a tisztán érvényesíthető philosophálást is, csak az öntudatosan szabad elhatározás hozhatja létre. A honnan ez az öntudatosan szabad elhatározás hiányzik, hiányzik onnan a kérdésben forgó philosophálás is. Ha veteményezünk, okvetlenül szükséges, hogy a talajtól mindazt eltávolítsuk, a mi benne a belé vetendő mag természetével ellenkezik és e miatt a mozgásba hozandó életerőt a maga rendeltetészerű hatáskódásában megakadályozhatná. Az öntudatosan, a szabadon, a saját rendeltetésének törvényei szerint foganatoskodó philosophálás is ment akar lenni mindentől, a mi, biztos haladhatásának tekintetéből, rá nézve akadály.

Jelenleg az ilyféle akadályok nemére fogunk rámutatni. Kívánjuk pedig azt teljesíteni

a) azért, hogy velük közelebbről megismerkedhessünk;

b) azért, hogy tőlük annál biztosabban megszabadulhassunk;

c) azért, hogy ennek lehető megvalósítása után, a nemzet philosophiai képességét a mindennapinál magasabb irányban való hatáskodásra ösztönözhessek;

d) azért, hogy honfiainkban, az elmének rendeltetésszerű felvilágosítása, a kedélynek rendeltetésszerű megnemesítése, az akaratnak pedig rendeltetésszerű megtökélyesítése által, oly gondolás-érzés- és cselekvésmódnak vessük meg alapját, a minőt most tőlünk az emberi, a nemzeti és az egyéni méltóság észírányos felfogása követel.

Világos ezek után, hogy az, a ki napjainkban a már többször érintett akadályok ügyével behatóbban és jót akarólag foglalkozik, hogy az ilyképeni foglalkozásával a hazafiúi szent kötelesség időhöz mért teljesítésének is eleget tett.

5. Mondottaink szerint oda kívánunk ezúttal hatni, hogy nálunk, a tiszta philosophálás akadályainak elhárítása után, a philosophia fejlődése saját természetével összhangzóbb folyamatnak indulhasson. Nagyon sok rejlik e helyen a »természet« szóhoz csatolandó gondolatban. A tisztán vett philosophálás természete, az öntudatosan szabad tevékenykedésben állván, minden más előtt követeli: hogy mozgásköréből mindaz el legyen távolítva, a miről tudva van, hogy az őt, akár külsőleg, akár belsőleg, a kártékony elfajzásra, vagy az élhetetlenítő pangásra kénytethetné.

Ilyfélék különösen: a szellemünkben megrögzött előítéletek, balítéletek, egyoldalúságok, szóval azon fonákságok, melyeknek csírái a bármily föladatnál előtolakodó tárgyak helytelen fölfogásában keresendők. Erre meg, miként tudjuk, a rendeltetésszerűség egyenes haladásának éppen nem kedvező viszonyok szoktak alkalmúl szolgálni.

Három pont ragadja itt magához a figyelmet: a viszonyok, a fonákságok, az akadályok. Az tétetik föl rólunk, hogy közöttük egy sincs, mely a philosophia rendeltetésszerű fejlődésének kedvence. A félreértés meggátolhatása végett szükségesnek látszik, hogy itt néhány felvilágosító gondolatnak helyet adjunk. Nem kedveznek az érintett fejlődésnek

a) a viszonyok. Miféle viszonyok azok? Olyanok, melyeknek lényegbeli határozottsága idegenszerű elemek által van megzavarva. Akármelyik tárgyát vegyük a világnak, az, csak a rá

nézve lényeges, esetleges vagy özszerű viszonyok között, tehát bizonyosságot arról, hogy létezik. Rá nézve azon viszony állítandó lényegesnek, mely nélkül nem is létezhetik. Miért is az ily viszony létezhetésének szükségképeni föltéte. Nem lényeges ellenben rá nézve az a viszony, mely nélkül a tárgy, a többiek sorában, épen oly módozatokkal ellátottan, a minőket feltüntet, nem léteznék. Az ily viszony, a módosulás alá eső tárgy irányában nem szükségképeni, hanem csupán esetleges. A hal szükségképeni viszonyban áll a folyó vizéhez; de, hogy a víz zákányos vagy tiszta, meleg vagy hideg legyen, az a hal létezésének dolgában esetleges valami. Az özszerű viszony, az előbbiektől egysége levén, azon egy a ténylegessel. Ezen belül más tehát a lényeges, más az esetleges oldal. Szemmel tartandó azonban itt a lehetőségek közül egy. Az esetleges oldal elemei között ugyanis lehetnek némelyek, melyek a lényeges oldal elemeivel összhangzanak; mások, melyek velük össze nem hangzanak. Amazok, mivel a tárgynak saját mivoltával való meg egyezését nem akadályozzák, gondosan fenntartandók; emezek ellenben, mivel épen ők akadályozzák a tárgy létezésének igazán rendeltetésszerű voltát, eltávolítandók. Így lesz azután a tárgy mozgásköre az idegenszerűtől tisztává.

ő) Nem kedveznek továbbá a philosophia rendeltetésszerű fejlődésének a szellemünkben megrögzött fonákságok. Már csak azért is, mivel fonákságok, fogva tartják a szellem működését; azonfölül, mivel őket a megrögzöttség is tompítja, sorvasztólag hatnak mindenre, a mi az életre felüdítő befolyást gyakorolhatna. Akár vonatkozzanak azután arra, a mi már van, akár arra, a minek még csak lennie kell, akár mind a kettő egységesült folyamatára: bizonyos, hogy, bénítólag vagy zavarólag ható befolyásuk miatt, az eredmény sohasem léphet elő a maga eredeti tisztaságában. Ez pedig azután oly tényadatnak fog bizonyulni, mely a tökélyesség felé való törekvésnek szárnyát szegi. Ezek iglyéte mellett a kérdés alatti fonákságok vagy elméletiek, vagy gyakorlatiak, vagy özszerűek. Annyi áll, hogy hatásköreiken belül, fogyatkozottságot csempésznek be a működés mindenik ágába, melyhez hozzá érkeznék. Ez az ok, mely miatt folytonosan kell tőlük őrizkedni.

c) De a már többször említett akadályok sem kedveznek

a philosophia rendeltetésszerű fejlődésének. Az akadály, mint olyan, erőfeszítésre kész, hogy a miatta, saját természete szerint meg nem valósulható tény, tette válván, a kitűzött cél felé való haladhatásnak számára is út nyitassék. Lehetetlen azonban, hogy ez az útnyitás határozott szabály elővilágítása nélkül megtörténhessék: azért szükséges a hatás azon fajának ismerete, melylyel az akadály föllép. Ha negative lép föl, oly elemet gátol meg az előfejlésben, mely, a kezelés tárgyának lényegén belül, szükségképeni, tehát elmaradhatatlan létmozzanat. Ha az akadály positive lép föl, a tárgy létmozzanatai közé oly elemet vegyít, mely erre nézve idegenszerű, következésképpen az előbb-utóbb bekövetkező elcsenevészésre alkalmat nyújtó. Még zavaróbb az akadály befolyása, ha a föllépés concret, vagyis az előbbieket együttesítő.

Akármelyik alakban történjék az akadály befolyásának föl lépése: bizonyos, hogy akkor a bajon csak az éles és a tapintatossággal párosított belátás segíthet. A belátás maga nem segíthet a bajon; de a magára hagyott tapintatosság sem. Nem a belátás maga, mert az óhajtott eredmény megvalósíthatása az akadálylyal való szembe-szállást szükségeli. De hogyan reményelhető ott a szembe-szállás, honnan épen azon erő hiányzik, melynek határozott készséggel való ellátottsága teszi a tapintatosság mellőzhetetlen alapját? De a szóban forgó bajon a magára hagyott tapintatosság sem fog segíteni. Mit tudna ő tenni, ha tétkezésének útját és módját a belátás szövétneke föl nem világosítaná? Arra nézve tehát, hogy a tisztán philosopháló a philosophálás akadályaival sikerdúsan megküzdhessen, a belátás épen oly szükségképeni föltét, mint a tapintatosság. A belátás az akadályokat saját valóságukban fölismerendi; a tapintatosság pedig ugyanazokat saját valóságuk szerint megerőtlenítendi. De mire támaszkodva tehetné ő ezt?

6. Mindenesetre szükséges, hogy foglalkozása ne szűkölködjék oly támaszpont nélkül, melyet ő valamennyi lépésének biztosításánál elővehessen. Lehetetlen ezek után, hogy itt a következő kérdésekkel ne találkozzunk: a) Mi nyújt a tisztán philosophálóknak ilyféle támaszpontot? Kétségkívül a philosophiának eszméje. b) Mi teszi ama támaszpont ügykörén belül magának a támaszpontnak valódi székpontját? Kétségkívül az, a mi a phi-

losophia eszméjét minden más eszmétől megkülönbözteti. c) Lehetséges-e. a divatozó felfogás különfélesége mellett, hogy azon eszme iránt valahára tisztába jöjjünk?

Három oldal lön az eddig előadottakban megérintve: a tárgyi, melyhez a viszonyok, az alanyi, melyhez a fonákságok, az összerű, melyhez az akadályokat eltávolító működés tartozik. Ez a működés, a mennyiben eltávolítólag érvényeskedik. tisztító működés is egyszersmind. Az akadályok, mint fonákságok, a szellemben vertek gyökeret: maga az öntudatos szabadságra képes szellem mivolta követeli tehát azt is, hogy onnan eltávolíttassanak. Az öntudatosan szabad szellem azon középponti hatalom, melynek rendeltetésében áll, hogy saját befolyása fölött, akár tagadólag, akár igenlőleg nyilvánuljon az, mindig szándékosan örködjék. Szándékosan mondjuk, mert mi más e helyen most már a tiszta philosophálás, ha nem a philosophia eszméjében önmagát felfogó, önmagát önmagával való azonosságában átvizsgáló és valamennyi oldalról érvényesítő szellem önmegismerése?

Sarkalatos a pont, melyhez e nyilatkozattal eljutottunk. A vele való bensőbb megbarátkozás okvetetlenül végre-hajtandó; mert csak így ejthetjük módját azon felfogásnak, mely a tisztán vett philosophálás akadályait elének állítandja. A philosophia eszméjének meghatározásakor több álláspontot, szempontot és nézetpontot szoktak a philosophusok mozgásba hozni. Bizonyíték ugyan ez arra, hogy az érintett eszme tartalmi mozzanatokban felette gazdag; de arra is egyszersmind, hogy, a dologba kellőleg be nem avatottak irányában, zátonyul is tekinthető, melynél a megfeneklés nem tartozik a ritkább események közé.

Philosophiának nevezzük az igazság és bizonyosság egységéről szóló tudományt. Fő itt az egység fogalma, melyen belül az igazságnak a tartalom, a bizonyosságnak a forma szerepe jut. Láthatni azonfölül ezen egységből, hogy határai között csupán azt lehet a philosophia valódi mozzanatának itélni, a mi bizonyos is, igaz is egyszersmind. Csak együttesen hozhatnak elő oly eredményt, mely a philosophiai kellékezetttségnek mértékét igazán megüti.

Nehogy azonban maga ezen meghatározás akadályul szolgáljon az összerűen, de mégis tisztán veendő philosophálás ügyének: az egyoldalúság kikerülhetése végett tanácsos lesz, ha

a kérdés alatti eszmében rejlő gondolatoknak egy kissé tágítottabb szerkezetet adunk. És mi lesz akkor a philosophia? Tudomány az igazság és bizonyosság egységében felfogott valóságról. Mivel pedig a valóság eszméje mind a véges lények összeségét, vagyis a világot, mind a végetlen lényt, vagyis az istenséget felöleli s ennek következtében mindenségnek is mondatik: a philosophia tudomány az igazság és bizonyosság egységében felfogott mindenség eszméjéről. Valamig az emberi szellem ezen eszmét, az igazság és bizonyosság egységének határain belül, öntudatosan, szabadon, egyedül önmagáért vizsgálhatja, azon tevékenységet előnyösíti meg, melyet tisztán vett philosophálásnak nevezünk.

Ezek után ítélve, akarmi legyen az, a mi az ilyenmü tevékenységet a maga fejlődésének czélirányos, vagyis bármely idegenszerű mozzanattól tiszta haladásában megháborítja, méltán soroztatik a tisztán vett philosophálás eltávolítandó akadályai közé. Arra nézve azonban, hogy azt céltudatosan eltávolíthassuk, szükségképeni föltét: a velük való részletes és behatóbb megismerkedés.

Dr. Horváth Cyrill.
